

Källs Nöbbelöv kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2015-06-26

jais
arkitekter
—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Källs Nöbbelöv kyrka

Svalövbygdens pastorat, Rönnebergs kontrakt, Lunds stift

Källs Nöbbelöv socken, Svalöv Källs Nöbbelöv 2:2, Svalöv kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Källs Nöbbelöv ligger mellan Svalöv och Teckomatorp i ett öppet jordbrukslandskap. Området har varit bebott sedan stenåldern och fast bebyggelse etablerades antagligen under yngre järnåldern. Källs Nöbbelöv kommer av "nyböle" som betyder nybygge och är en namntyp från tidig medeltid. Byn byggdes runt den medeltida kyrkan och byvägen. Före skiftet fanns 19 gårdar i byn. Några av dessa flyttades ut vid 1800-talets början och ersattes av gatehus.

Kyrkoanläggningen ligger inom fornlämningsområde Källs-Nöbbelöv 18:1 som utgör dess gamla bytomt enligt 1811 års karta. Källs Nöbbelöv är klassad som särskilt värdefull kulturmiljö av länsstyrelsen med motiveringen att den är representativ för hur de små kyrkbyarna gestaltas efter skiftets genomförande.

Byn ligger samlad kring en bygata och kyrkplats. Där finns fortfarande kvar de byggnader som varit småskola, fattighus från 1850-talet, folkskola, prästgård och gatehus. Prästgården från 1806 är byggnadsminne och hembygdsmuseum, med ett boningshus i korsvirke och två vinkelbyggda längor. Småskolan är nu församlingshem och ligger norr om kyrkan. Gamla kyrkogården och nya kyrkogården med kyrkan ligger på varsin sida om bygatan. Gamla kyrkogården omgärdas i norr av en åker, mot öster ligger den f.d. fattigstugan och mot väster den f.d. folkskolan. Nya kyrkogården omgärdas mot öster av landsväg, mot norr av byn, mot väster av åker och mot söder med bostadshus.

Kyrkobyggnaden

Byn har under 100 år haft tre olika kyrkor. Den nuvarande kyrkan är byggd 1958 och ritad av Eiler Græbe. Föregångarna var en medeltidskyrka och en 1800-tals kyrka. Den medeltida kyrkan från 1100-talets slut på gamla kyrkogården var byggd av sten och bestod av långhus, kor, absid och ett senare tillbyggt vapenhus, inget torn fanns. En stentympanon från sydportalen finns bevarad på Historiska museet i Lund. Kyrkan rymde ungefär hundra personer och med den kraftiga befolkningsökningen under 1800-talets första hälft blev kyrkan för liten, den var dessutom i dåligt skick.

Vid biskopsvisitationen 1868 kritiserades kyrkan för sin bristfällighet. Församlingen var dock inte rik och det tog många år av sparande innan en ny kyrka kunde byggas. 1881 revs medeltidskyrkan och en ny kyrka började byggas som stod klar året efter. 1800-tals kyrkan byggdes på en ny plats med en ny kyrkogård. Den uppfördes i gult tegel i nyromansk stil med rundbågade gjutjärnsfönster och hade torn, långhus, smalare kor och absid. Kyrkan var tekniskt dåligt byggd med undermåligt material redan från början. Taklaget angreps senare av husbock. Dessutom minskade befolkningen. Kyrkan blev för stor och alltför dyr i drift och uppvärmning. Ombyggnad eller nybyggnad utreddes av Eiler Græbe, kostnaderna visade sig vara lika stora. Byggnadsstyrelsen ansåg 1800-talskyrkan vara i "synnerligen bristfälligt skick". 1947 stängdes kyrkan och gudstjänst hölls i småskolan. 1948 beslöt församlingen att riva kyrkan och anlita Græbe för att rita en ny. Från början var förslaget utan torn, eftersom församlingen önskade sig en klockstapel på kyrkogården. Byggnadsstyrelsen ansåg dock att ett torn behövdes. 1951 inkom ett förslag med torn som godkändes efter vidare bearbetning. 1958 började byns tredje kyrka byggas och kunde invigas 1959. Ommålning av kyrkan har gjorts 1974, 1983, 1988, 1994, 2002 och 2009. Färgerna har varit kalkfärg, silikatfärg och senast KC-färg.

Exteriör

Kyrkobyggnaden består av ett långhus med utbyggnader för sakristia, kapprum och orgelläktare mot norr och torn i söder. Långhuset ligger i öst-västlig riktning men inte som traditionellt med altaret i öster utan här står altaret i väster. Gavlarna på långhuset är avskurna, som en prisma i planform, vilket ger kyrkan ett skeppsliknande uttryck. Utbyggnader för sakristia och kapprum ligger snett vinklade på norrsidan. Murarna är av vitmålat tegel i fullmur, tunt slamputsade så att teglets former framträder. En inmurad sockel av granit löper runt hela kyrkan. Längs långsidorna finns en takgesims av två utkragande tegelskift.

Ekfönstren i långhuset är indelade i tre rektangulära kopplade bågar. De yttre glasen är antikglas i blyspröjs, de inre glasen är klarglas. Droppblecken är av koppar. I sakristia och kapprum finns ett kvadratisk fönster med rundade hörn och klarglas. Smala fönster med sandstensomfattning finns i sakristian och i koret. Alla dörrar är klädda med ekpanel sammanfogad med synliga skruvar. Huvudportens skruvar är täckta av mässingsbrickor och dörren har ett svängt handtag av oxiderad mässing. Sakristia och kapprum nås både utifrån och från långhuset.

Tornet har ljudöppningar täckta med träluckor i alla väderstreck, smala ljusöppningar mot öster och väster och ett runt fönster och entrédörr mot söder.

Längst i väster finns en trappa av krysshamrade granitplattor ner till f.d. bårhuset i

källaren under koret. Trappan har en barriär i samma höjd och material som kyrkans sockel.

Samtliga tak är sadeltak belagda med rött enkupigt falstaktegel. Vindskivor är täckta med kopparplåt. Takavvattningen är av koppar, dock är stuprören utbytta till svart plåt. Stuprörstrattarna är gjorda i koppar i samma form som takgesimsen. Tornet har två vindflöjlar på taknocken i form av en tupp och en flagga med året 1958.

Stuprörstratt formad efter gesims.

Sandstensomfattning.

Fönster

Långhuset mot altaret i väster.

Interiör

Entrén i väster leder in till ett mycket litet vindfång klätt i panel på väggarna, två

förråd finns dolda bakom paneldörrar. I taket finns träspjälor för åtkomst till värmefläkt. Golvet är av rött tegel med ett infällt skrapgaller i sten.

Kyrkorummet består av ett enda rum där möbleringen markerar indelningen i förrum, långhus och kor med altare.

Kyrkorummet har öppett upp inock och synliga takstolar. Längs väggarna står fyra rödmålade vinklade limträstolpar (så kallade treledsramar) från golv tillnock.

Limträet är infällt i nischer i väggarna. Takets konstruktion är synlig med brädor på öppen takstol. Längsgående åsar vilar på ursparningar i treledsramarna, sparrar är fogade till åsarna. Allt trä är av omålad furu förutom treledsramarna som är rödmålade. Golvet är av kvadratiske röda tegelplattor. En röd gångmatta ligger i mittgången. Fönstren sitter högt i djupa nischer med fasade sidor. Ljuset är dämpat på grund av antikglaset.

I "förrummet" längst ner i långhuset finns ett bord med broschyrer och ett skåp för ljudanläggningen. I långhuset står de öppna bänkraderna av furu. Mot norr finns ett upphöjt orgelpodium som avdelas från långhuset med en låg murad vägg avtäckt med kalksten och en barriär av spjälor i furu. Orgelpodiet har röd heltäckningsmatta och tak av furupanel.

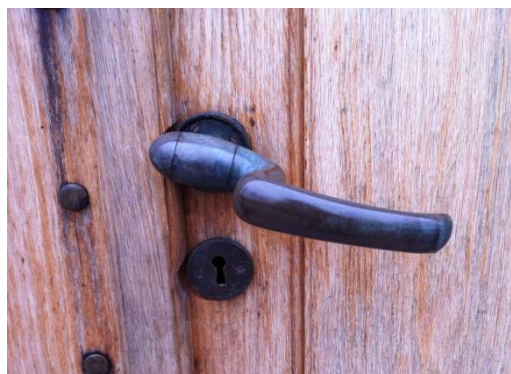
I koret är predikstolen fastsatt i väggen mot norr, den medeltida dopfunten och en pulpet står på södersidan. En altarring med bönfall och ett stegs upphöjning delar koret. I denna västra del av koret med altaret är golvet av kalksten, men helt täckt av en matta. Textilierna går i gröna färger.

Belysningen utgörs av sex lampkronor med vardera 12 glödljus hängande i en ring. Det finns även en kristallkrona och en ljuskrona.

Vid var sida om orgelpodiet finns dörrar till sakristia och kapprum. Båda rummen kan nås både inifrån kyrkan och utifrån. Golven är av sågad och blåstrad kalksten, taken av spontad furupanel. I sakristian finns en vägg med inbyggda skåp klädda med furupanel för mässhakar och förvaring. Predikstolen nås från sakristian med en trappa. Alla dörrar är klädda med ekpanel, tryckenas handtag är av räfflat trä, förmodligen ritade av Eiler Græbe.

Trycke på innerdörrar

Trycke på entréport

Tornet har en bottenvåning och en klockvåning, däremellan går en fribärande trappa av slipad betong. De öppna stegen är inmurade i ytterväggen, trappan har räcke av rundjärn och handledare av ek. Golvet på bottenvåningen är av röda tegelplattor, bjälklaget till klockvåningen är av armerad betong.

I källaren finns ett bårtrum med sexsidig planform med golv av röda klinkerplattor, vita putsade väggar och vitt betongtak. Ett murat altare står mot östväggen.

Inredning och inventarier

Altaret från 1958 är ritat av Eiler Græbe. Det murade altarets sidor är klätt med grovslipad och blåstrad kalksten. Altarskivan är av kalksten.

Sidoaltaret i sakristian från 1958 är ritat av Eiler Græbe. Altarets sidor är av ekpanel med speglar och profilerade lister, altarskivan är av ek.

Altaret i bårtrummet från 1958 är ritat av Eiler Græbe och utfört av vitmålat tegel med sockel och skiva av kalksten.

Altartavlorna från 1959 är gjorda av Ivan Jacobsson och består av tre träreliefer som tillsammans syftar på den heliga treenigheten. De föreställer ett hjärta och törnekrona symboliserande Kristi uppoffrande kärlek. Den helige anden som en duva i triangeln, gudssymbolen. Den undre reliefen med de fyra sädesslagen visar en liten del av Guds oändliga skaparkraft. Ivan Jacobsson var utbildad på Konstfack och konsthögskolan. Han har gjort flera offentliga utsmyckningar till bland annat kyrkor, skolor och badhus. Hans konst hade släktskap med den primitiva konsten och utförandet var kraftfullt och lite grovt.

Altarringen från 1959 är ritat av Eiler Græbe och består av parvisa spjälor mellan över och underliggare i furu. Skinnklätt knäfall vilar på en kalkstenssockel.

Dopfunten från 1180-talet är av sandsten och sannolikt gjord av Tove stenmästare, byggmästaren till medeltidskyrkan. Foten har fyrkantig botten och rundade sidor, dekorerade med bladskivor. Över foten finns en vulst. Botten på cuppan är också dekorerad av bladskivor i relief. Funtens cuppa är rund med nästan raka sidor med en palmettbård och vågmönster. I cuppens överkant finns en inskription med bl. a betydelsen: Den stenhuggare som hugger denna sten, välsignas. En nästan identisk funt finns i Örsjö kyrka. Funten har också likheter med Gumlösafuntens bladskivor som är den enda funt med inskription betydande Tove gjorde mig.

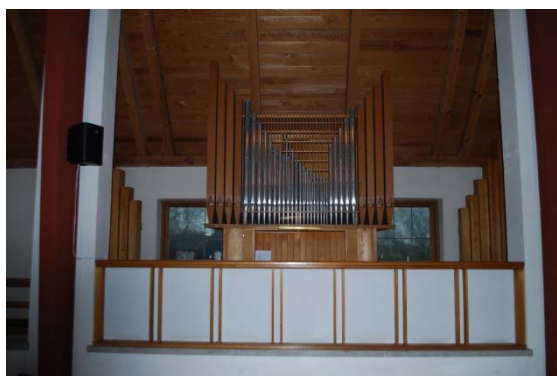
Predikstolen från 1958 är ritad av Eiler Græbe. Den har fyra sidor av ek och varje sida är indelad i fyra kassetter med gördellist och utkragande över och underliggare. Korgen står på en murad vitmålad sockel och nås från sakristian via en trappa av ek.

Dopfund från 1189-talet.

Predikstol.

Orgel

Altare och altartavlor.

Bänkinredningen från 1958 är ritad av Eiler Græbe. Bänkarna är öppna och av lackad furu utan profileringar, de har fotstöd, hylla och krokar. De två bakersta bänkarna har infällda hyllor för kyrkans psalmböcker. Gröna sittdynor finns i bänkarna.

Orgeln är byggd av Wilhelm Hemmersams orgelbyggeri i Köpenhamn. Orgeln har sju stämmor fördelade på manualer och pedal. Enkel fasad med synliga pipor i mitten flankerad av ekpipor. Två grupper av fristående pipor av ek står vid sidan om orgeln. Orgeln inköptes 1959 från Ängelholms kyrka dit den varit utlånad. Orgeln var inte alls som Græbe tänkt sig. Han ville organisten skulle vara vänd mot församlingen och

möjligt att passera på orgelpodiet från ena till andra sidan.

Klockan av malm från 1747 är gjuten av Andreas Wetterholtz. Den är dekorerad med akantusfriser, bladornament och inskriptioner från bland annat Höga visan. (MIN WÄN ÄR MIN OCH IAG ÄR HANS.)

Övrigt.

Kristallkronan skänktes 1860 till kyrkan och har hängt i alla tre kyrkorna.

I församlingshemmet förvaras flera olika föremål från 1800-talskyrkan, bland annat predikstolen med baldakintak. På Historiska museet i Lund förvaras föremål från medeltidskyrkan bland annat en stentympanon som såldes 1933 till museet.

Kyrkogården

Källs Nöbbelöv har två kyrkogårdar, den gamla där medeltidskyrkan låg och den nya där 1800-talskyrkan och den nuvarande kyrkan ligger.

Den medeltida kyrkogårdens utbredning motsvaras antagligen av dagens gamla kyrkogård. Från 1600-talet finns beskrivningar av att det fanns två stigluckor (överbyggd grind), en av trä och en av sten. 1869 beskrevs kyrkogården som ”uppfylld” och en ny kyrkogård anlades med den utbredning som den fortfarande har. Vid sekelskiftet 18/1900 tal fanns 860 gravplatser och bara hälften var tagna i bruk, befolkningsminskningen märktes. Kyrkogården beskrivs som omgiven av trädplantering och gångarna var kantade av liguster. När den nya kyrkan byggdes 1958 renoverades kyrkogården. Delar av gravkvarteren grässåddes och nya riktlinjer för gravarnas storlek utformades. 2004 anlades minneslunden och betongsten lades på gången mot kyrkans entré.

Gamla kyrkogården ligger högre än byvägen och har en stödmur av sten mot vägen. Mitt på kyrkogården finns en nersänkt markering av den gamla kyrkans grundplan med kvaderhuggna stenar. Stenarna togs från 1800-talskyrkan när den revs 1957, men kommer ursprungligen från medeltidskyrkan. Ett stort träkors markerar altarets plats. Marken är täckt av vildvuxet gräs och några enstaka gravstenar och liggande hällar.

Nya kyrkogården har en långsmal utbredning i öst-västlig riktning med kyrkan i mitten. Kyrkogården omgärdas av en bokhäck och en trädkrans av lindar på alla sidor. Grindar i metall finns i öster till parkering och i väster mot ett fält, mot norr till parkering och församlingshem. Från entrén i öster går en gång belagd med betongsten till kyrkans huvudentré. Alla övriga gångar är av singel. Kyrkogården är delad i åtta kvarter. Ungefär hälften av kyrkogården är gräsbevuxen, resten är mestadels indelad

med buxbomshäckar och singeltäckta gravar med planteringar. De bevarade gravplatserna med traditionell indelning är främst närmast kyrkan. I väster finns minneslunden som är en rund gräsmatta kantad av betongsten och klotklippta buskar. I kanten finns en natursten med inskription. Vid sidan om finns en minnessten med plats för namntavlor.

Utanför kyrkogårdens västra gräns finns en rad med liggande gamla gravstenar som flyttats från östra delen av kyrkogården till gamla kyrkogården och sen flyttades igen till denna plats utanför kyrkogården. Efter denna flyttning av stenar saknar östra delen i stort gravplatser och är gräsbesådd.

Vegetationen på gravplatserna är låg. Gravstenarna är av varierande karaktär och majoriteten tillhör lantbrukare men det finns även titlar som stensättare, snickare, museiintendent och kontraktsprost. En gravsten nära kyrkans entré tillhör lantbrukare Andersson med hustru och fem ogifta döttrar. Denna familj donerade pengar som använts för renovering av kyrkan, enligt muntlig uppgift från kyrkovaktmästaren.

Byggnader på kyrkogården

Ingen byggnad finns på kyrkogården, men en redskapsbod byggd 2007 finns strax utanför häcken. Boden är klädd med vit träpanel och röda takpannor på flackt sadeltak.

Gamla kyrkogården med markering av kyrka.

Gamla prästgården.

Kulturhistorisk karaktärisering för Källs Nöbbelövs kyrkoanläggning

Källs Nöbbelöv ligger i ett jordbrukslandskap bebott sedan stenåldern. Byn ger idag en aning om hur små kyrkbyar kunde se ut efter skiftets genomförande. Kvar i byn finns före detta fattighuset, prästgården, småskolan och folkskolan. Byn har under 100 år

haft tre olika kyrkor.

Gamla kyrkogården har kvar sin medeltida utbredning och visar delvis hur kyrkogårdarna såg ut före 1800-talets nya ideal med gravindelning och planteringar. Tidigare slogs kyrkogårdar som en äng och användes till bete. Markeringen i marken av den medeltida kyrkan av stenar som funnits både i medeltidskyrkan och 1800-talskyrkan visar på platsens långa kontinuitet.

Nya kyrkogården omgärdad av bokhäckar och stora lindar är en grön oas i ett åkerlandskap. Indelningen med buxbom och singelgångar är karaktärskapande. Minneslunden är placerad på en fridfull plats långt från vägen och med utsikt över landskapet.

Kyrkan från 1958 av Eiler Græbe har en skeppsform med torn som syns i landskapet. Den vitputsade muren och det kompakta formatet anspelar på medeltidskyrkor. Trots sin speciella form finns inga tvivel om att det är just en kyrka med sin vitputsade mur, torn och rött tegelsadeltak.

Kyrkan är ovanlig då det är mycket sällsynt med nybyggda landsbygdskyrkor från denna tid. Nya kyrkor byggdes mestadels i städernas expanderande bostadsområden. Kyrkan med sitt lilla format är anpassad för en ny tid med befolkningsminskning och färre kyrkobesökare.

Kyrkan är en av två kyrkor Græbe ritade förutom hans många kyrkorestaureringar. Källs Nöbbelöv skiljer sig helt i stil från Græbes andra kyrka, S:t Johannes i Landskrona, invigd 1961, som är byggd i modernistisk stil.

Kyrkan är stämningsfullt intim och lugn. Flera saker i kyrkorummet anspelar på medeltiden som t ex de små högsittande fönstren med antikglas som ger ett dämpat ljus, öppet upp inock som en del av de allra första stenkyrkorna hade och sandstensomfattningarna i vissa fönster. Græbe studerade klosterkyrkorna i Lund och Ystad angående proportionerna mellan kyrka och torn. I kyrkan finns många detaljer som är väl genomtänkta som stuprörstrattarna, skrapgallret i kalksten, dörrhandtagen, den dolda förvaringen. Kyrkan är oförändrad sen den byggdes med originaldetaljer. Kyrkans material är överallt av hög kvalitet och kyrkan är byggd med stort hantverkskunnande. Græbe visar på en kombination av tradition och nytänkande. Treledsramarna i limträ är ovanliga i en kyrka vid denna tid. Den fribärande trappan i tornet med inmurade steg i väggen kombinerar funktionalitet och estetik.

Dopfunten från 1180-talet är dekorerad med palmettfriser och bladskivor och har ett konstnärligt värde som också är känslomässigt eftersom den kanske är huggen av byggmästaren till medeltidskyrkan. Liknande dopfuntar finns i Felestad, Konga och Säby kyrka.

Arkitekten har tänkt mycket på att dölja förvaring genom inbyggda skåp i vindfånget

och i sakristian. Nyttillkomna skyltar stör det lugna intrycket.

Golven med tegel och blåstrad kalksten är vackra i sig själva, tyvärr döljs golven ofta av mattor.

De tre altartavlornas utformning och placering har varit upphov till många invändningar under sin tillkomst. Byggnadsstyrelsen ansåg inte att tavlan med den helige anden var tillräckligt väl utförd. Domkapitlet och byggnadsstyrelsen ansåg att placeringen av tavlorna inte var tillfredsställande. Den ena instansen föreslog att de två övre tavlorna flyttade närmre varandra och högre. Den andra föreslog att de övre tavlorna skulle flyttas till sidoväggarna. Gräbe var inte heller nöjd.

Tavlorna upplevs inklämda, de yttre kanterna på de två yttersta tavlorna når ända fram till väggens vinkling, det hade varit bättre att flytta dem närmre varandra.

Dagens träfiberskiva som täcker balustraden mot orgelpodiet når inte upp till övriga materials kvalitet i kyrkan.

Rekommendationer

- Kyrkan är i stort sett oförändrad sedan den byggdes. All inredning är ritad av arkitekten och ger en enhetlig karaktär som är viktig att värna. Kyrkan är ett allkonstverk och nya tillägg måste adderas varsamt med respekt för detta.
- Rensa bland skyltar i kyrkan.
- Fundera över möjligheten att visa golven.
- Altartavlorna hade bättre kommit till sin rätt om de två övre tavlorna flyttas närmre varandra så de kommer ifrån väggens hörn. Alternativt avlägsna de två övre tavlorna och ha den undre som huvudaltartavla.
- Den nya kyrkogårdens struktur med rätvinkliga kvarter, utformade med buxbomsinramningar, grusgravar och grusgångar, bör bevaras. Viktiga för upplevelsen av kyrkogården är allén mot entrén med pelarklippta ekar och kransen av lindar runt kyrkogården. Kyrkogården är en viktig grön oas i ett jordbrukslandskap.
- Den gamla kyrkogården visar på hur kyrkogårdar såg ut före 18/1900-talets nya stilideal. Sköt gamla kyrkogården så den inte blir helt vildvuxen, sköt som en äng med slätter. Kyrkogården bör inte bli en gräsmatta. Kalkstenshällarna behöver rensas från växtlighet.

Skydd m.m.

Kyrkan fick 1990 skydd lika alla kyrkor byggda före 1940.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kultur-

minneslagen. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning Källs Nöbbelöv 18:1. Fornlämningen utgör Källs Nöbbelövs gamla bytomt. Gamla kyrkogården och rester av medeltidskyrkan ligger inom registrerade fornlämningar Källs Nöbbelöv 1:1 och 1:2. Fornlämningarna skyddas enligt 2 kap. kulturminneslagen. Källs Nöbbelöv är klassad som särskilt värdefull kulturmiljö av länsstyrelsen.

Källor och litteratur

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, (utkast) opublicerad 2012

Underhållsplan för Källs Nöbbelövs kyrka 2007-11-18 Wikerstål arkitekter AB, Helsingborg
“ett Herranom värdigt Tempel” *Kyrkorivningar och kyrkobyggen i Skåne 1812-1912*, Siegrun Fernlund

Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbund Årsbok 1997

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html> hämtad 2014-12-04

Regionmuseets i Kristianstads arkiv, Lund, mappar: *Källs Nöbbelöv*

http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/svalov/Pages/Kalls_Nobbelov.aspx?keyword=K%C3%A4lls+N%C3%B6bbel%C3%B6v hämtad 2012-12-02

Intervju med representanter från Svalövbygdens pastorat, möte 2015-03-17

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karakteristik och bedömning av Källs Nöbbelövs kyrka, Rönnebergs kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson, Arkitekt SAR/MSA, (rapportförfattare, foto och inventering)

Karl Johan Kember (granskning), Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2014-12-03 Färdigställd rapport: 2014-xx-xx